

Sygn. akt III CSK 13/12

POSTANOWIENIE

Dnia 27 września 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący)

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

SSN Maria Szulc

w sprawie z wniosku Z. K.
o zwolnienie z Domu Pomocy Społecznej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 27 września 2012 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczyni
od postanowienia Sądu Okręgowego
z dnia 4 października 2011 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Zaskarżonym postanowieniem z dnia 4 października 2011 r. Sąd Okręgowy oddalił apelację wnioskodawczynie Z. K. od postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 12 lipca 2011 r. oddalającego wniosek o zmianę orzeczenia o skierowaniu Z. K. do domu pomocy społecznej bez jej zgody.

Sądy ustaliły między innymi, że wnioskodawczynie w latach 1970-2008 była sześciokrotnie hospitalizowana w szpitalu psychiatrycznym z powodu schizofrenii paranoidalnej. Nie ma poczucia choroby psychicznej i poza szpitalem leczyła się niesystematycznie, była nedorzeczna, agresywna i urojeniowa, nie wpuszczała brata do mieszkania. Postanowieniem Sądu Rejonowego z dnia 28 kwietnia 2008 r. została umieszczona, bez swojej zgody, w domu pomocy społecznej na podstawie art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (jedn. tekst: Dz. U. z 2011r., Nr 231, poz. 1375, ze zm. – dalej: „u.o.z.p.”). Systematyczne leczenie i opieka w domu pomocy społecznej doprowadziły do częściowej poprawy stanu jej zdrowia psychicznego. Wnioskodawczynie jest spokojna i zorientowana, nawiązuje kontakt, jednakże wypowiada liczne utrwalone urojenia i jest zupełnie bezkrytyczna w ocenie swojego stanu zdrowia, uważa się za osobę zdrową i nie ma motywacji do leczenia. Obecnie ze względu na przewlekłe zaburzenia psychotyczne nie jest zdolna do samodzielnej egzystencji, wymaga systematycznego zażywania leków i opieki innych osób, której brak stanowiłby, z wysokim prawdopodobieństwem, ponowne zagrożenie dla jej zdrowia i życia.

Sądy obu instancji stwierdziły, że wprawdzie u wnioskodawczynie nastąpiła poprawa stanu zdrowia psychicznego dzięki systematycznemu leczeniu i opiece, jednak terapia ta musi być kontynuowana a wnioskodawczynie nie jest zdolna do samodzielnej egzystencji ani do załatwiania własnych potrzeb, nie zna realiów życia codziennego i jest bezkrytyczna w ocenie własnej sytuacji, zaś jej brat, wobec którego wypowiada urojenia, nie jest w stanie zapewnić jej opieki. W tej sytuacji, w ocenie Sądów, brak podstaw do przyjęcia, że wnioskodawczynie będzie mogła kontynuować leczenie i prawidłowo funkcjonować poza domem pomocy społecznej, zaś brak opieki nad nią stwarzałby, z wysokim prawdopodobieństwem, ponowne zagrożenie dla jej życia i zdrowia. Dlatego Sądy uznał, że nie ustały

przyczyny, które spowodowały umieszczenie wnioskodawczynie w domu pomocy społecznej na podstawie art. 39 ust. 1 u.o.z.p. i nie zachodzą przesłanki do zmiany tego orzeczenia w oparciu o art. 41 tej ustawy.

W skardze kasacyjnej wnioskodawczynie zarzuciła naruszenie przepisów postępowania przez niezastosowanie art. 48 u.o.z.p. w zw. z art. 5 i art. 212 k.p.c. i nie ustanowienie dla niej pełnomocnika z urzędu ze względu na jej stan zdrowia i nieporadność w realizacji uprawnień procesowych oraz nie udzielenie jej niezbędnych pouczeń co do celowości złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu i o innych czynnościach procesowych, a także naruszenie art. 46 ust. 2 zd. 2 u.o.z.p. w zw. z art. 232 i art. 382 k.p.c. przez ich niezastosowanie i nie dopuszczenie z urzędu dowodu z dokumentów zgromadzonych w sprawie o przyjęcie wnioskodawczynie do domu opieki społecznej i nie poczynienie niezbędnych ustaleń co do tego, czy biegły wydający opinię w rozpoznawanej sprawie nie uczestniczył w wydawaniu opinii w sprawie o przyjęcie wnioskodawczynie do domu pomocy społecznej i tym samym nie był wyłączony z mocy ustawy od udziału w rozpoznawanej sprawie.

Wnosiła o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania oraz przyznanie pełnomocnikowi z urzędu kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej w postępowaniu kasacyjnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Celem ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, jest - jak wynika z jej preambuły - zagwarantowanie osobom z zaburzeniami psychicznymi ochrony ich praw i poszanowania sfery ich wolności i godności osobistej. Ustawa zawiera przepisy o charakterze ochronnym, a w postępowaniu prowadzonym na jej podstawie sąd jest gwarantem zachowania praw osób, wobec których może dojść lub już doszło do zastosowania środków ograniczających ich wolności. Przepisy ustawy muszą być wykładane i stosowane tak, by wskazany wyżej nadrzędny jej cel został osiągnięty. W szczególności w toku postępowania sądowego konieczne jest ściśle przestrzeganie szczególnych gwarancji mających na celu ochronę praw procesowych osoby z zaburzeniami psychicznymi i właściwe

ich wykorzystanie do zapewnienia prawidłowego zastosowania wobec niej przewidzianych w ustawie środków leczniczych i ochronnych.

Jedną ze szczególnych gwarancji procesowych jest przewidziana w art. 48 u.o.z.p. możliwość ustanowienia dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny.

Jak wielokrotnie wskazywał Sąd Najwyższy, użycie w tym przepisie zwrotu „sąd może” nie oznacza dowolności i możliwość ustanowienia adwokata z urzędu bez wniosku uczestnika przeradza się w obowiązek sądu, jeżeli okaże się, że uczestnik postępowania, ze względu na stan swojego zdrowia psychicznego, nie jest zdolny do obrony swoich praw w postępowaniu sądowym (porównaj między innymi postanowienia z dnia 28 listopada 2002 r. II CKN 399/01, z dnia 16 lutego 2012 r. IV CZ 2/12 i z dnia 5 kwietnia 2012 r. II CSK 575/11, niepubl.).

Jednocześnie w postępowaniu sądowym toczącym się na podstawie przepisów ustawy o ochronie zdrowia psychicznego obowiązują ogólne zasady i przepisy, stwarzające możliwość udzielenia przez sąd uczestnikowi postępowania występującemu bez adwokata lub radcy prawnego niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych oraz zwrócenia uwagi na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego (art. 5 i art. 212, w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). I podobnie jak w art. 48 u.o.z.p., możliwość udzielenia pouczeń, przewidziana w art. 5 i art. 212 k.p.c., staje się obowiązkiem sądu „w razie uzasadnionej potrzeby”, to jest w sytuacji, gdy uczestnik postępowania ze względu na swój stan zdrowia, nieporadność lub inne okoliczności, nie jest w stanie podjąć przed sądem racjonalnej obrony swoich praw (porównaj między innymi wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 lipca 1966 r. I PR 154/66, z dnia 4 maja 1973 r. II CR 145/73 i z dnia 3 grudnia 1997 r. I CKN 336/97, niepubl.).

W konsekwencji obowiązkiem sądu w takiej sprawie jest udzielenie uczestnikowi postępowania stosownych pouczeń, o których mowa w art. 5 i art. 212 k.p.c., jeżeli stwierdzone zostanie, że cierpi on na zaburzenia psychiczne uniemożliwiające lub utrudniające mu zrozumienie jego sytuacji procesowej

i podjęcie racjonalnej obrony swoich praw. W szczególności obowiązkiem sądu jest pouczenie takiej osoby o możliwości złożenia wniosków dowodowych, także wniosku o przesłuchanie na rozprawie biegłego psychiatry wydającego opinię na piśmie oraz o możliwości ustanowienia zawodowego pełnomocnika procesowego a także o możliwości ustanowienia przez sąd pełnomocnika z urzędu. Jeżeli natomiast sąd, na podstawie zachowania uczestnika, treści jego pism procesowych i wypowiedzi, oceny biegłego lub innych okoliczności stwierdzi, że uczestnik ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolny do złożenia wniosku o ustanowienie adwokata z urzędu, a udział w sprawie adwokata jest potrzebny - obowiązany jest ustanowić adwokata bez wniosku, na podstawie art. 48 u.o.z.p.

W rozpoznawanej sprawie trafne są zarzuty skarżącej naruszenia powyższych przepisów.

Z ustaleń Sądów dokonanych na podstawie opinii biegłego lekarza psychiatry wynika, że wnioskodawczyni z powodu choroby psychicznej - schizofrenii paranoidalnej - nie jest zdolna do samodzielnej egzystencji i do załatwiania własnych potrzeb, nie jest świadoma swojej sytuacji zdrowotnej ani życiowej i cierpi na utrwalone urojenia. Jednocześnie z treści jej pism procesowych, bardzo lakonicznych, wynika, że nie orientuje się także w swojej sytuacji procesowej, w szczególności nie wie, jakie są ustawowe przesłanki orzeczenia przymusowego pobytu w domu pomocy społecznej ani zmiany tego orzeczenia.

W tych okolicznościach niewątpliwym obowiązkiem Sądów obu instancji było zastosowanie art. 5 i art. 212 k.p.c. i stosowne pouczenie wnioskodawczyni we wskazanym wyżej zakresie, a w razie stwierdzenia, że ze względu na stan zdrowia nie rozumie ona pouczeń lub z innych przyczyn nie jest zdolna do złożenia stosownych wniosków, w tym o ustanowienie pełnomocnika z urzędu - obowiązkiem Sądów było rozważenie potrzeby zastosowania art. 48 u.o.z.p. i ustanowienie dla wnioskodawczyni pełnomocnika z urzędu bez jej wniosku, a w razie stwierdzenia braku takiej potrzeby, szczegółowe uzasadnienie swojego stanowiska w tym przedmiocie.

Niezastosowanie przez Sądy powyższych przepisów mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, gdyż wnioskodawczyni, nie pouczona o możliwości składania wniosków dowodowych, nieświadoma okoliczności, które powinna udowodnić i pozbawiona pomocy zawodowego pełnomocnika, nie wykazała żadnej inicjatywy dowodowej, zaś Sądy ograniczyły się w tym zakresie w istocie jedynie do dopuszczenia dowodu z opinii pisemnej biegłego i bardzo pobieżnego przesłuchania wnioskodawczyni „na okoliczności zasadności wniosku”, nie przesłuchując biegłego na rozprawie celem ustalenia, czy rzeczywiście brak opieki nad wnioskodawczynią zagraża jej życiu, jak wymaga art. 39 ust. 1 u.o.z.p..

Nie jest natomiast uzasadniony zarzut naruszenia art. 46 ust. 2 zd. 2 u.o.z.p. w zw. z art. 232 i art. 382 k.p.c. Wprawdzie rację ma skarżąca, że obowiązkiem Sądów obu instancji było ustalenie z urzędu, z własnej inicjatywy dowodowej podjętej w oparciu o art. 232 k.p.c. (Sąd pierwszej instancji) i art. 382 k.p.c. (Sąd drugiej instancji) - czy biegły wydający opinię w rozpoznawanej sprawie nie jest wyłączony z mocy ustawy jako uczestniczący w podjęciu decyzji o umieszczeniu wnioskodawczyni w domu pomocy społecznej, jednak ewentualne naruszenie art. 232 i art. 382 k.p.c. mogłoby mieć istotny wpływ na wynik sprawy jedynie wówczas, gdyby okazało się, że rzeczywiście biegły był wyłączony na podstawie art. 46 ust. 2 zd. 2 u.o.z.p. Natomiast w sytuacji, gdy skarżąca nie wykazała, że opinię w rozpoznawanej sprawie wydawał taki biegły, brak podstaw do stwierdzenia naruszenia powyższych przepisów. Nie jest bowiem wystarczająca sama domniemana możliwość ich naruszenia, wyprowadzana jedynie z faktu, że Sądy nie wypowiedziały się w tym przedmiocie ani nie dopuściły z urzędu dowodu z odpowiednich dokumentów zawartych w sprawie o umieszczenie wnioskodawczyni w domu pomocy społecznej. Obowiązek wypowiedzenia się sądu w tym przedmiocie istnieje bowiem tylko w razie stwierdzenia, że biegły jest wyłączony z mocy ustawy na podstawie art. 46 ust. 2 zd. 2 u.o.z.p. Brak wypowiedzi nie uzasadnia zarzutu naruszenia powyższego przepisu ani art. 232 i art. 382 k.p.c.

Ponieważ jednak skarga kasacyjna okazała się skuteczna z uwagi na naruszenie art. 5 i art. 212 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. oraz art. 48 u.o.z.p., Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c. uchylił zaskarżone postanowienie

i przekazał sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.).